

Задорожна О. Ф.

**Джерельна база
досліджень історії
Києво-Могилянської
Академії**

Вивчення історії Києво-Могилянської Академії (далі — КМА) нараховує вже понад 200 років. Перші розвідки XVIII ст. виконувалися на замовлення Св. Синоду і носили практичний характер. Відомо кілька історичних довідок, укладених безпосередньо членами академічної корпорації, починаючи від 1740 р.¹ Цілком вбудовуються в цей ряд перші авторські спроби описати історію Академії, зроблені у другій половині XVIII ст., зокрема це стосується статті Григорія Полетики, яка проте була опублікована і введена до наукового обігу лише в кінці XIX ст.² Джерелами до цих розвідок служили архіви Братського монастиря і загалом розглядалася лише зовнішня історія навчального закладу, перш за все витоків та надання привілеїв.

Початок наукової історіографії можна вести від митрополита Євгенія Болховітінова³, який не лише підніс на якісно новий рівень характер історичного дослідження, але й почав вводити в обіг нові джерела із синодального архіву. Копії виявлених ним і переписаних на його замовлення документів, що охоплюють період 1615–1774 рр., були передані 1827 р. до Київської Духовної Академії (далі — КДА)⁴. Загалом він передав до Академії кілька збірок копій та оригіналів документів з різних державних органів Російської імперії: Колегії економії, Колегії іноземних справ, а також з інших зібрань⁵. Вони переважно містять різноманітні привілеї, укази імператорської

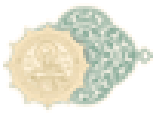
¹ Яременко М. Пам'ять про Галашку Гулевичівну в Києво-Могилянській академії у XVIII столітті: пригадування чи вигадування? // Київська Академія. 2009. Вип. 7. С. 19 і далі.

² Лазаревский А. Записка Г.А. Полетики о начале Киевской академии // Чтения в историческом обществе Нестора-летописца. — 1896. — Кн. 11. — Отд. 3. — С. 46–59.

³ Евгений Болховитинов, митр. Краткое сведение о начале Киевской академии, ее прежних учреждениях, обыкновениях, порядке и переменах // Евгений Болховитинов, митр. Выбранные труды из истории Киева. К., 1995. С. 247–262.

⁴ Институт Рукопису Національної Бібліотеки України імені В.І. Вернадського [далі — ІР НБУВ]. Ф. 301. Спр. 220п.

⁵ ІР НБУВ. Ф. 312. Спр. 438/430с, 425/426с, 430/655с, 439/427с, 436/602с, 6/610с.

та гетьманської влади економічного й адміністративного характеру за період з 1680-х років до початку XIX ст. Частина з них пізніше була опублікована, але більшість матеріалів доступна для дослідників у рукописному вигляді.

Один з перших історіографів Київської Академії, ієромонах Макарій (Булгаков)⁶, включив до тексту своєї праці частину джерел як ілюстрацію до різних сторін її життя. Він користувався архівом не лише Київської Академії, але й Софійського монастиря та Києво-Печерської Лаври, розширивши також діапазон використаних матеріалів. Зокрема, це стосується документів, які розкривають внутрішню історію Академії, до яких належать записи академічних курсів, використаних для реконструкції характеру навчального процесу, змісту навчальних програм та персоналій професорів.

У середині XIX ст. частина документів, що стосувалася КМА, з'явилася в загально-історичних корпусних виданнях. Слід зазначити, що специфіка цих публікацій була подібною до перших розвідок про Академію — вони стосувалися лише зовнішньої історії навчального закладу, тобто тут поміщено привілеї, універсали, грамоти й укази, що виходили з державних та церковних органів, листи-клопотання до вказаних владних центрів, що висвітлюють перш за все адміністративну й частково економічну історію Академії. В основу публікації джерел в *«Памятниках»*⁷ було покладено вже згадуваний збірник митрополита Євгенія, зроблений на його замовлення з копій, що до 1774 р. зберігалися в бібліотеці КМА. Видавці *«Актів Западной России»*⁸ скористалися з тих самих документів, які з 1786 по 1837 р. перебували в Київській казенній палаті⁹. Невелика кількість джерел з'явилася на сторінках *«Архива Юго-Западной России»*¹⁰. В цьому виданні до вже звичних офіційних документів додано витяги з актових книжок, що стосуються економічної історії Академії та Братського монастиря, а саме землеволодіння. Є також акти, що висвітлюють діяльність окремих ченців чи вчителів.

Частково джерела публікувалися в додатках до розвідок з історії Академії. Джерельною базою для праці Віктора Аскоченського¹¹ послужили як опубліковані вже джерела, перш за все йдеться про *«Памятники»*, так і надані йому ректором КДА архимандритом Антонієм (Амфітеатро-

⁶ Макарий (Булгаков) иером. История Киевской академии. СПб., 1843.

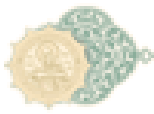
⁷ Памятники, изданные Киевскою комиссиею для разбора древних актов. Издание второе, с дополнениями. К., 1897–1898. Т. 1–3.

⁸ Акты, относящиеся к истории Западной России, собранные и изданные Археологическою комиссиею. В 5 томах. М., 1853. Т. 5.

⁹ Ярменко М. Пам'ять про Галшку Гулевичівну в Києво-Могилянській академії у XVIII столітті: пригадування чи вигадування? // Київська Академія. 2009. Вип. 7. С. 40.

¹⁰ Архив Юго-Западной России, издаваемый временною комиссиею для разбора древних актов, высочайше учрежденною при Киевском военном, Подольском и Волыньском генерал-губернаторе. К., 1859–1914. Згадані джерела містяться в наступних томах: Ч. 1. Т. 4. К., 1871; Т. 5. К., 1873; Т. 6. К., 1883.

¹¹ Аскоченский В.И. Киев с древнейшим его училищем академиею. Ч. 1–2. К., 1856.

вим) документи з академічного архіву. Зібрані в чотири зшитки, вони відомі зараз як «Збірка документів Києво-Братського училищного монастиря та Академії, зібраних В. І. Асоченським»¹². Йому вдалося зібрати 259 документів переважно оригіналів, які хронологічно охоплюють період від 1732 до 1819 р. і стосуються внутрішнього життя Академії. Це прибутково-витратні відомості, документи про надходження коштів на фінансування вчителів і студентів, розклади занять і навчальні плани, документи про стосунки студентів з київськими міщанами, військовими та викладачами, а також ті, що стосуються призначення та звільнення вчителів, перспектив студентів після закінчення навчання: постригу ченці, направлення вчителями до духовних семінарій та інших навчальних закладів, вступ на військову та державну службу. Частина зібраних матеріалів висвітлює хід будівельних та ремонтних робіт в монастирі та Академії, межові суперечки з магістратом. Ще одну групу документів складають акти, що висвітлюють формування та функціонування академічної й бурсацької бібліотек, медичного обслуговування студентів. Наявні також описи майна, реєстри студентів, атестати.

Кілька документів із цієї збірки Асоченський опублікував (у власному перекладі) на сторінках своєї книги. Серед них інструкція для викладачів та студентів київського архієпископа Рафаїла Заборовського 1734 р.¹³, список студентів риторики за 1769/70 навчальний рік¹⁴, частково відомості про заробіток вчителів¹⁵. Крім того, він наводив розлогі, але неточні цитати із програм навчальних курсів та розкладів занять¹⁶. Зі свого зібрання він також помістив інструкції супер-інтенданту та інспектору КМА¹⁷, проект київського митрополита Серапіона Александровського про реформування Київської академії¹⁸, відомість про зміст

¹²ІР НБУВ. Ф. 301. Спр. 221п. Т. 1–4.

¹³Асоченский В. И. Киев с древнейшим его училищем академиею. Ч. 2. С. 102–108.

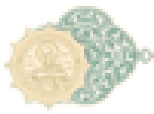
¹⁴Там само. С. 261–268.

¹⁵Там само. Ч. 1 С. 349–350; Ч. 2. С. 466–468. Повністю перша відомість опублікована в: Акты и документы, относящиеся к истории Киевской академии. Отд. 2. Т. 5. К., 1908. С. 235–236. Цей та інші списки він подає без посилань.

¹⁶Асоченский В. И. Киев с древнейшим его училищем академиею. Ч. 2. С. 469–479; 398–401 (цей документ із його «Збірки» частково опублікований у: Акты и документы, относящиеся к истории Киевской академии. Отд. 3. Т. 1. К., 1910. С. 132–134); 423–438 (екстракт із записки ректора Іринія Фальковського, написаної на вимогу міністра народної освіти, що також міститься у «Збірці» Асоченського, опубліковано у: Акты и документы, относящиеся к истории Киевской академии. Отд. 3. Т. 1. К., 1910. С. 498–511).

¹⁷Асоченский В. И. Киев с древнейшим его училищем академиею. Ч. 2. С. 438–442; інструкції також публікувалися у: Акты и документы, относящиеся к истории Киевской академии. Отд. 3. Т. 1. К., 1910. С. 522–542; Т. 2. К., 1911. С. 152–154. Подібна інструкція інспектору, видана іншим особам, міститься у: Києво-Могилянська академія, кін. XVII — поч. XIX ст.: Повсякденна історія: 36. док. / Упоряд.: О. Ф. Задорожна та ін. К., 2005. С. 304–306.

¹⁸Асоченский В. И. Киев с древнейшим его училищем академиею. Ч. 2. К., 1856. С. 449–459. Проект опубліковано також у: Акты и документы, относящиеся к истории Киевской академии. Отд. 3. Т. 2. К., 1911. С. 98–111.

предметів, які викладалися в КМА у 1814 р., та про кількість студентів (екстракт)¹⁹.

Аскоченський також використав матеріали, що знаходилися в Благівщенській академічній церкві та в Академії (богослужбові книги, Академічний альбом, у якому містилися іконографічні матеріали). Крім того, він вів пошук в Києво-Печерській Лаврі, Києво-Софійському соборі, Видубицькому монастирі, а також записував усні перекази. Таким чином, використавши нові види й типи джерел, досліднику вдалося тим самим розширити свою працю тематично, а також додати до раніше відомих епізодів нові деталі.

Виходячи з характеру монографії Миколи Мухіна²⁰, що присвячена економічній історії монастиря та частково Академії, використані й опубліковані ним джерела мають відповідний зміст. Варто також зауважити, що із 28 документів, долучених у додатку, лише три друкувалися раніше (№ 1, 2, 28). Проте автор і ці три документи публікував за копіями, що зберігалися в КДА. Типологічно тут представлені акти приватно-правового характеру (дарчі, тестаменти, продажні записи) та публічні акти (гетьманські універсали, судові акти, мирові угоди).

Однією з найвагоміших постатей в історіографії КМА є Степан Голубев, праці якого супроводжувалися публікацією документів. Крім загальних праць, спеціально присвячених Київській Академії²¹, є також робота, про Петра Могилу²². У додатках до книги, присвяченої початковому етапу функціонування навчального закладу в Києві, автор розмістив 13 документів, які вже частково публікувалися (№ 1–5, 9, 10), кілька раніше невідомих дослідникам джерел переважно наративного характеру з Московського Рум'янцевського музею, бібліотеки КДА, бібліотеки Осолінських у Львові, Московської Синодальної типографської бібліотеки, а також 13 документів до біографії Галшки Гулевичівни із Луцьких городських книг, серед яких застави, дарчі, продажні записи, акти поділу маєтків, заповіт самої Галшки Гулевичівни.

У примітках до роботи, присвяченої історії Академії кінця XVII — початку XVIII ст., Голубев наводить розлогі цитати з неопублікованих джерел із архіву Міністерства юстиції, зокрема з грамоти Єрусалимського Патріарха Паїсія 1669 р. та чолобитної Інокентія Гізеля 1770 р.²³, чолобитної від Києво-Братського монастиря 1670 р.²⁴, грамоти київсько-

¹⁹ Аскоченский В. И. Киев с древнейшим его училищем академиею. Ч. 2. С. 469–479.

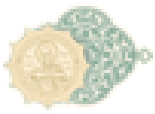
²⁰ Мухин Н. Киево-Братский училищный монастырь. Исторический очерк. К., 1893.

²¹ Голубев С. Т. История Киевской духовной академии. Вып. 1: Период до-Могилянский. К., 1886; Голубев С. Киевская академия в конце XVII и начале XVIII столетий. К., 1901.

²² Голубев С. Т. Киевский митрополит Петр Могила и его сподвижники. К., 1883. Т. 1. С. 217 (№ 34); С. 538–539 (№ 89); К., 1883. Т. 2. С. 180–181 (№ 46).

²³ Голубев С. Киевская академия в конце XVII и начале XVIII столетий. С. 37–39 (прим. 11).

²⁴ Там само. С. 41–44 (прим. 11).

го митрополита Варлаама Ясинського 1692 р.²⁵, чолобитної студентів про утиски з боку міщан 1701 р.²⁶. На сторінках цієї розвідки знаходимо також документи із архіву Києво-Видубицького монастиря (інструкція студентам Академії, що мешкали при церквах Подолу, датована лютим 1750 р.)²⁷, вкладні записи з Євангелія, подарованого академічній конгрегаційній церкві Йоасафом Кроковським у 1701 р.²⁸, витримки з щоденника митрополита Серапіона Александровського, який на момент написання розвідки належав Голубеву²⁹ тощо.

У додатку до монографії, присвяченої Петру Могилі, він розмістив кілька документів, раніше невідомих дослідникам. Причому, вони походили із архіву Львівського ставропігійного інституту, архіву КПА і стосувалися вчителів та студентів навчального закладу. За видами це були розписка та приватні листи.

Микола Петров також супроводжував свої розвідки публікацією джерел³⁰. Вчений оприлюднив привілей Владислава IV 1635 р., щоправда за копією із архіву Московського митрополита Макарія (Булгакова)³¹, список ігуменів Братського монастиря, ректорів та префектів за XVII ст., знайдений у архіві Київської духовної консисторії³², ще один список професорів, який зберігався спочатку в архіві Братського монастиря, а потім був переданий до Церковно-археологічного музею³³, перелік академічних курсів (за різними виданнями та каталогами)³⁴, причому Микола Іванович спростовує наявність деяких курсів, про які писали його попередники ієромонах Макарій (Булгаков) і В. І. Аскоченський.

Доповнив свою монографію додатками з опублікованими джерелами й Дмитро Вишневський³⁵, помістивши також частину документів у примітки³⁶. Його робота, присвячена Київській Академії першої половини XVIII ст., серед іншого була спробою застосувати нові види джерел для реконструкції однієї зі складових навчального процесу, а саме

²⁵ Там само. С. 54–55 (прим. 19).

²⁶ Там само. С. 59–61 (прим. 28). Ця ж чолобитна з копії, зробленої для Голубева, надрукована у: Києво-Могилянська академія, кін. XVII — поч. XIX ст.: Повсякденна історія. С. 31–32).

²⁷ Голубев С. Киевская академия в конце XVII и начале XVIII столетий. С. 76 (прим. 73).

²⁸ Там само. С. 77–78 (прим. 56).

²⁹ Там само. С. 83–84 (прим. 67).

³⁰ Петров Н. И. Киевская академия во второй половине XVII века. К., 1895.

³¹ Там само. С. 127–129.

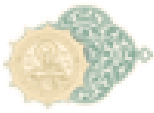
³² Там само. С. 129–135.

³³ Там само. С. 135.

³⁴ Там само. С. 136–146.

³⁵ Вишневский Д. Киевский академия в первой половине XVIII столетия. (Новые данные, относящиеся к истории этой академии за указанное время). К., 1903.

³⁶ Там само. С. 60–62; цей самий реєстр витрат на утримання вчителів із архіву Київської духовної консисторії, ним же опублікований, див у: Вишневский Д. Средства содержания профессоров Киевской академии в первой половине XVIII века // Киевская старина. 1896. № 6. С. 79–89 (текст реєстру на с. 79–86).

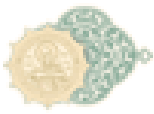
виявити курси, які викладалися в Академії, та на їх підставі відтворити персональний склад викладачів. Не обійшов він також увагою інші аспекти історії навчального закладу, для чого залучив нові архівні джерела, в першу чергу з Київської духовної консисторії та зібрань Церковно-археологічного музею. До додатку він включив документи з Київської духовної консисторії, а також зібрань Софійського монастиря, Київської семінарії, Церковно-археологічного музею тощо, які раніше не публікувалися або ж друкувалися в скороченому вигляді³⁷.

Таким чином, розуміння важливості джерел для розширення пізнання історичного минулого Академії заклали ще митрополит Євгеній, проте вперше питання про корпусне видання матеріалів було піднято під час підготовки до святкування 300-літнього ювілею Київської Академії. Хоча не можна сказати, що Степан Голубев, Микола Петров і Федір Титов, з якими, власне, пов'язане виконання проекту, були першопрохідцями на цьому шляху. Їм передували публікації окремих джерел у тогочасній періодиці³⁸.

Отож у зв'язку з підготовкою до ювілейних святкувань було задумано широку видавничу програму, яка включала в себе публікацію ряду монографій, біографічного словника, а також збірки документів. З цією метою у вересні 1901 р. з ініціативи ректора КДА єпископа Димитрія (Коваль-

³⁷ Це, зокрема, стосується інструкції 1750 р. для студентів, що мешкали при церквах Подолу, яка раніше публікувалася Голубевим за копією з Видубицького монастиря, див.: Голубев С. Київська академія в кінці XVII і на початку XVIII століть. С. 76.

³⁸ Письмо Феофана Прокоповича к Киевскому архиепископу о Братском училищном монастыре // Русский архив. 1865. № 3. С. 439–444; Открытый вид (или лист), данный в 1732 г. 12 августа Рафаилом Заборовским, архиепископом Киевским, иеродиакону Иоасафу Горленко для испрошения пожертвования на улучшение заведенных в Киеве школ (Киево-Могилянских) // Черниговские епархиальные ведомости. 1867. Прибавление. 1 ноября. С. 667–670; Яментация киево-братских монахов конца XVII в. // Киевская старина. 1884. № 10. С. 353–356 (перевидання цього памфлету див. у: Петров М. Два документи до побутової історії Київської Могилянської колегії в XVII ст. // Записки Наукового товариства імені Шевченка. 1917. Т. 23–24. С. 1–6; крім памфлету, тут опубліковано знайдений 1898 р. в КПА реєстр видатків на учнів Огіньських та на їхнього інспектора Тризну за 1637 р. (С. 2–3)); Страдомский А. Переписка префектов Черниговского коллегиума, иеромонаха Сильвестра Новопольского и Киевской академии иеромонаха Георгия Конисского о ученике коллегиума Петре Минце, поступившем из синтаксического класса коллегиума мимо пиитического и риторического в философский класс академии // Черниговские епархиальные известия. 1886. 15 ноября. С. 705–722; Голубев С. Т. Очерки из истории Киевской Духовной Академии за XVIII столетие // Киевская старина. 1889. № 4. С. 1–26 (нарис присвячено скарзі префекта та вчителів академії на свого ректора Давида Нащинського від 28.08.1759 р. та його відповіді на неї; екстракти петиції професорів надруковано на с. 10–13, а пояснювальна записка ректора — на с. 14–24; Из семейного архива. Записки Андрея Петровича Рудковського / Изд. В. Щербина // Киевская старина. 1892. № 4. С. 1–21; Титов Ф. И. Инструкция для Киевской Духовной Академии 1763 года // Киевская старина. 1894. № 8. С. 282–286; О зачислении «черногорского пшадетства молодых людей» в студенты Киевской академии в 1757 году // Киевская старина. 1901. № 1. С. 6–7; Орловский П. И. Материалы для истории Киевской Духовной Академии с 1798 по 1802 гг. // Труды Киевской Духовной Академии. 1904. № 6. С. 281–303; Лобода А. Причинки до характеристики давнього київського бурсацтва // Записки Українського наукового товариства. 1908. Кн. 2. С. 232–238 (на с. 236–237 розміщено без посилань скаргу київського міщанина Івана Половчевського (9.01.1766 р.) на розпусне життя студентів Академії).

ницького) академічною радою створено спеціальну комісію, яку очолив Микола Петров, а його співробітниками стали Степан Голубев та Федір Титов. За задумом вчених це видання мало стати основою для наступного написання синтетичної історії Київської Академії. Роботу поділили між трьома науковцями за хронологічним принципом: Голубеву дісталось перше відділення (1615–1721), Петрову друге (1722–1795), а Титову третє (1796–1819). У 1902 р. Петровим були розроблені правила відбору і видання документів, а вже 1904 р. вийшов перший том з його відділення. Свою частину роботи він закінчив у 1908 р., видавши 5 томів у шести книгах³⁹. Кожен з томів відкривався великою вступною статтею, супроводжувався примітками та покажчиками. У 1910–1914 рр. вийшло чотири томи третього відділення, підготовленого Федором Титовим⁴⁰. В 1915 р. він же випустив раніше незапланований п'ятий том (1823–1869)⁴¹, що складається виключно з журналів конференції КДА за 1823–1855 рр. Що стосується Голубева, то він планував помістити свої документи у семи томах, але завершити роботу та опублікувати хоча б одну книгу йому не вдалося⁴². На сьогодні це видання залишається найповнішою збіркою документів з історії Київської Академії, без якої не обходиться жоден дослідник, адже вона містить різноманітні види джерел, частина з яких, як це не парадоксально, й досі вповні не використана вченими.

Не можна оминути увагою вже раніше згадуваний вид джерел — записи навчальних курсів, які читалися в КМА. Поодинокі спроби залучити їх до досліджень спостерігалися на межі XIX–XX ст. Активніше до них почали звертатися в другій половині минулого століття. Тут варто відзначити інтерес вчених, перш за все філологів та літературознавців, до поетичних курсів та їх публікацію⁴³. На початку 1980-х років у Києві видається збірка поетичних творів київських студентів та професорів⁴⁴.

³⁹ Акты и документы, относящиеся к истории Киевской академии / С введ. и прим. Н. И. Петрова. Отд. 2. Т. 1–5. К., 1904–1908.

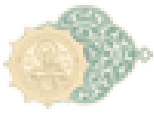
⁴⁰ Акты и документы, относящиеся к истории Киевской академии / С введ. и прим. Ф. И. Титова. Отд. 3. Т. 1–4. К., 1910–1914.

⁴¹ Акты и документы, относящиеся к истории Киевской академии / С введ. и прим. Ф. И. Титова. Отд. 3. Т. 5. К., 1915.

⁴² Ульяновский В. И. Историческая записка к 300-летию КДА и ее автор Федор Титов // Титов Ф. Императорская Киевская Духовная Академия в ее трехвековой жизни и деятельности (1615–1915 гг.). Историческая записка. К., 2003. С. XI–XVII.

⁴³ Łużny R. Pisarze kręgu Akademii Kijowsko-Mohylańskiej a literatura polska: Z dziejów związków kulturalnych polsko-wschodniosłowiańskich XVII–XVIII wieku. Kraków, 1966; Лужный Р. «Поэтика» Феофана Прокоповича и теория поэзии в Киево-Могилянской академии (первая половина XVIII века) // Роль и значение литературы XVIII века в истории русской культуры. Сборник XVIII век. Вып. 7. М. – Л., 1966. С. 47–53; Довгалецький М. Поетика (сад поетичний) / Переклад, примітки та словник імен і назв В. Маслюка. К., 1973; Маслюк В. Теорія дактилічного гекзаметра у вітчизняних латиномовних поетиках XVII — першої половини XVIII ст. // Іноземна філологія. 1979. Вип. 55. С. 112–118; Lewin P. Nieznany staropolski utwór sceniczny z Kijowa // Pamiętnik teatralny. 1978. № 3. S. 383–408.

⁴⁴ Аполлонова лютия: Київські поети XVII–XVIII ст. / Вид. В. Кречетень. К., 1982.

Паралельно до наукового обігу вводилися філософські курси. Вже зазначалося, що одними з перших на цей вид джерел звернули увагу ієромонахи Макарій (Бугаков) та Віктор Асоченський, щоправда не надавши їм великого значення. Непересічну роботу з виявлення та каталогізації курсів провів Микола Петров⁴⁵. Основою для його роботи стала збірка рукописів Церковно-археологічного музею, який він очолював, церковні й монастирські архіви, а також окремі колекції: збірка митрополита Макарія (Бугакова), Мелесцького й Братського монастирів, Київської Духовної Семінарії, Києво-Печерської Лаври, Михайлівського Золотоверхого, Пустинно-Миколаївського, Видубицького, Флорівського монастирів, Десятинної церкви, бібліотеки Києво-Софійського собору. Перелік курсів, які викладалися в Академії розширив Дмитро Вишневський, залучивши до їх виявлення зібрання Петербурзької Духовної Академії, Чернігівської, Іркутської та Смоленської семінарій.

Протягом 1969–1972 рр. у новоствореному журналі «*Філософська думка*» вийшло півтора десятка статей, присвячених викладанню філософії в КМА, кожна з яких супроводжувалася публікацією уривка з курсу того чи того професора: Йосифа Кононовича Горбачького, Інокентія Гізея, Стефана Яворського, Теофана Прокоповича, Георгія Кониського та ін. До цієї роботи було залучено понад 20 фахівців з Києва, Харкова та Львова⁴⁶. Деякі філософські праці вийшли також окремими книгами⁴⁷. Одним з наслідків проведеної тоді роботи стало створення на початку 1980-х років каталогу⁴⁸. До цього видання увійшов перелік курсів філософії та риторики, що зберігаються у фондах Інституту Рукопису НБУВ. Як пише сучасний дослідник філософських курсів КМА Микола Симчич, цей каталог не позбавлений багатьох вад, серед яких хибна атрибуція, нерозрізнення між записами курсів та самими курсами, неповний опис структури рукописів. У своїй монографії він зробив спробу «усунути прогалину» в компаративному дослідженні курсів філософії та логіки КМА⁴⁹. Подібну роботу, але з богословськими курсами, проводить петербурзький дослідник Костянтин Суторіус⁵⁰.

⁴⁵ Петров Н. И. Описание рукописей, находящихся в музее Церковно-археологического общества при Киевской Духовной Академии. Вып. 1–3. К., 1875–1879; Петров Н. И. Описание рукописных собраний, находящихся в городе Киеве. Вып. 1–3. М., 1891–1904.

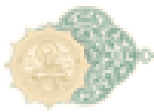
⁴⁶ Детальніше про дослідження філософії в КМА див.: Симчич М. *Philosophia rationalis* у Києво-Могилянській академії. Вінниця, 2009. С. 9–32.

⁴⁷ Прокопович Т. Філософські твори: В трьох томах / Переклад з лат. В. Шинкарук, В. Євдокименко, В. Нічик та ін. К., 1979–1981.

⁴⁸ Стратий Я. М., Литвинов В. Д., Андрушко В. А. Описание курсов философии и риторики профессоров Киево-Могилянской академии. К., 1982.

⁴⁹ Симчич М. *Philosophia rationalis* у Києво-Могилянській академії. Вінниця, 2009. С. 23, 32.

⁵⁰ Попередні результати своєї роботи він оприлюднив стосовно кількох редакцій курсу Йосифа Волчанського, що зберігаються в книгозбірнях Києва, Новгорода та Москви, див.: Суторіус К. Два рукописи Національної бібліотеки з теологічними лекціями Йосифа Волчанського за 1721–1725 рр. // Київська Академія. 2006. Вип. 2–3. С. 255–269.

Проте каталогізації потребували не лише записи академічних курсів. У вже згаданих описах Миколи Петрова згадується багато інших документів до історії Київської Академії. В обох «*Описаниях*» міститься перелік як наративних (курси, богослужбові книги), так і актових джерел, що походили з органів влади чи з самої Академії. Довгий час ці описи були найповнішим зібранням переліку першоджерел до історії Академії. Ще один каталог документів Церковно-археологічного музею уклали учень Петрова Лебедєв⁵¹. Незважаючи на їхню виняткову значимість, ці збірники мають достатньо недоліків, до того ж не є повними. На сьогодні архівна збірка Церковно-археологічного музею, а також київських монастирів зберігається в Інституті Рукопису, який нещодавно видав каталог документів, що стосуються КМА⁵².

Слід сказати, що академічний архів після ліквідації КДА був розділений між кількома інституціями. Частина документів у складі бібліотеки КМА та Церковно-археологічного музею потрапила до Всенародної бібліотеки України (тепер НБУВ)⁵³. Деякі з них потрапили до бібліотеки лише 1934 р., осівши спочатку у Відділі письма та друку Музею культури та побуту⁵⁴. Архів КДА став основою для формування фонду 711 Центрального державного історичного архіву України в м. Києві, з якого у 1967 р. було виокремлено документи за 1754–1817 рр. і створено фонд 1711⁵⁵.

З використанням обох архівосховищ нещодавно було підготовлено збірку документів до історії КМА⁵⁶. Найбільше їх було запозичено з фонду Київської духовної консисторії (ЦДІАК, ф. 127), де відкладалися документи про призначення ректорів, префектів, викладачів, бібліотекарів, про видачу грошей, конфлікти, реєстри студентів. Задіяно також ф. 1711 (Київська Академія), ф. 59 (Київська губернська канцелярія), ф. 128 (Києво-Печерська Лавра), ф. 130 (Києво-Выдубицкий Михайлівський Чудівський Всеволозький чоловічий монастир), ф. 168 (Києво-Братський Богоявленський чоловічий монастир). Із Інституту Рукопису було залучено документи з фондів 2 (Історичні матеріали), 160 (Колекція рукописів КДА), 194 (Голубев Степан Тимофійович), 301 (Колекція рукописів Церковно-археологічного музею при КДА),

⁵¹ Лебедєв А. Рукописи Церковно-археологического музея Императорской Киевской Духовной Академии. Т. 1. Саратов, 1916.

⁵² Києво-Могилянська академія в документах і рідкісних виданнях з фондів Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. Каталог. Вип. 2: Документи з історії Києво-Могилянської академії за матеріалами фондів Інституту рукопису. К., 2003.

⁵³ Там само. С. 14.

⁵⁴ Крайній К. Київський церковно-археологічний музей. Історія і доля // Каталог збережених пам'яток Київського Церковно-археологічного музею. 1872–1922. К., 2002. С. 18.

⁵⁵ Києво-Могилянська Академія, кін. XVII — поч. XIX ст.: Повсякденна історія. 3б. док. / Упоряд.: О. Ф. Задорожна та ін. К., 2005. С. 9.

⁵⁶ Києво-Могилянська Академія, кін. XVII — поч. XIX ст.: Повсякденна історія.

232 (Збірка рукописів Київської духовної консисторії). Опубліковано також два документи з фондів Російського державного історичного архіву в Санкт-Петербурзі (ф. 796, Канцелярія Синоду). При підготовці збірника упорядники зосередилися на матеріалах, які відображають побутовий бік історії академічної корпорації: конфлікти між студентами та професорами, студентами та міщанами, ченцями Братського монастиря та викладачами; описи Академії, її майна, книжкових зібрань вихованців; документи економічного характеру. Майже всі наявні у збірнику документи раніше ніде не публікувалися.

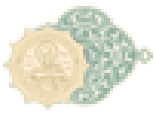
Як уже зазначалося, частина джерел, навіть опублікованих, досі мало використовувалася дослідниками, попри те, що має неабияку пізнавальну цінність. До таких перш за все належать списки студентів Києво-Могилянської Академії. Частина з них надрукована в *«Актах и документах»*⁵⁷, хоча окремі реєстри з'являлися в інших публікаціях. Ще раніше невідомий за іншими джерелами список друкував Віктор Асоченський⁵⁸. Частина списку студентів за 1736/37 навчальний рік (класи інфими та граматики) помістив у додатку до своєї праці Дмитро Вишневський⁵⁹. Проте попереднє зіставлення актуалізованих реєстрів з архівними відповідниками засвідчує, що при публікаціях допускалися помилки, невідомими залишилися списки за десятки років. Тому Науково-дослідний центр «Спадщина Києво-Могилянської академії» Національного Університету «Києво-Могилянська Академія» вирішив заповнити цю прогалину і останні два роки проводить роботу по виявленню, опрацюванню та виданню студентських реєстрів. Одразу зазначу, що їх годі шукати за XVII і початок XVIII ст. з тієї причини, що розпорядження Синоду про складання щорічних відомостей з'явилися у 1720-х роках, але регулярно ця робота проводилася лише з кінця 1730-х років⁶⁰. За цей час нам вдалося виявити повні списки, починаючи від 1745/46 навчального року до 1757/58, 1760/61, 1762/63, 1763/64, 1765/66, 1766/67, 1776/77, 1779/80, 1799/1800, 1804/05, 1816/17. Таким чином, на сьогодні відомо 47 повних списків студентів, 24 з яких не публікувалися зовсім, і 1 надрукований не повністю. Оскільки студентські реєстри

⁵⁷ Тут зібрані списки за 1727, 1736/37, 1737/38, 1738/39, 1739/40, 1740/41, 1741/42, 1742/43, 1743/44, 1744/45, 1764/65, 1768/69 (частково, від риторики), 1769/70 (неповний), 1790/91, 1801/02, 1802/03, 1803/04, 1808/09, 1809/10, 1810/11, 1811/12, 1812/13, 1813/14, 1814/15, 1815/16.

⁵⁸ Йдеться про список за 1769/70 навчальний рік, див.: Асоченский В.И. Киев с древнейшим его училищем академиею. Ч. 2. С. 261–268. Автор не посилається на місцезнаходження цього реєстру, вказує лише, що це єдина віціала в пожежі 1811 р. відомість того періоду. З посиланням на Асоченського її потім передрукував Микола Петров, див.: Акты и документы, относящиеся к истории Киевской академии. Отд. 2. Т. 3. К., 1906. С. 463–468.

⁵⁹ Вишневский Д. Киевский академия в первой половине XVIII столетия. (Новые данные, относящиеся к истории этой академии за указанное время). К., 1903. С. 356–362.

⁶⁰ Києво-Могилянська Академія, кін. XVII — поч. XIX ст.: Повсякденна історія. С. 10.

складалися у трьох екземплярах (один мав зберігатися в академічному архіві, знищеному пожежею 1780р., другий — в консисторському, що зберігається в різних архівних установах Києва, третій — в архіві Синоду), є велика ймовірність виявити ще більше списків могилянських студентів за XVIII — поч. XIX ст. Зважаючи на викладене вище, можна сподіватися на виявлення ще близько 30 списків студентів, а отже, більше половини з них уже віднайдені.

Завдяки проведеній нами роботі до наукового обігу буде введено унікальний довідковий матеріал, який спонукатиме до пошуку нових підходів у вивченні студентів як окремої соціальної мікрогрупи. Списки студентів дають змогу під іншим кутом зору поглянути на навчальний процес (переміщення по класах, успішність), говорити більш предметно про кількість тих, хто пройшов могилянську науку. Студентські реєстри виводять нас і на ширші горизонти — дозволяють говорити про освітні пріоритети та стратегії, стимули до навчання представників різних суспільних верств. Інформація, наявна у списках, виокремлює роль академії у підтриманні зв'язків між різними частинами України, що перебували у складі різних держав, а також у стосунках з іншими країнами. Результати дослідження можна буде порівняти не лише із ситуацією в Росії, що деколи робилося, а й вписати їх у загально-європейський контекст.